

МОТИВАЦІЙНІ ПОЛЯ В ТЕРМІНОЛОГІЇ НАФТОГАЗОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

© Світлана Дорошенко, 2002

У статті проаналізовано лексико-тематичні групи термінів, розглянуто поняття “мотиваційне поле”, “лексема-мотиватор”, “мотиваційні відношення” на матеріалі української термінології нафтогазової промисловості.

In the article the following aspects were described and analysed: the lexical-thematic groups of terms, the terms definition “motivated field”, “lexeme-motivator”, “motivated relations” on the material of Ukrainian terminology of oil and gas industry.

Взаємовідношення між планом змісту і планом вираження лексичної одиниці завжди було спірним питанням. Ще давні греки ділилися на прихильників “довільності” і “відприродності” найменувань. Ця дискусія, представлена теоріями *фюсей* і *тесей*, бере свій початок ще з часів Платона. Існує багато теорій, що торкаються проблеми номінації.

При формуванні слів спеціальної лексики саме називання повинно спиратися на певні аналогії, асоціації. Оскільки вся спеціальна лексика вторинна відносно загальнозвичиваної, в ній переважає умовність, що базується проте на деяких природних зв'язках слів і об'єктів, які цими словами іменуються. При формуванні плану вираження термінів і слів природної мови важливого значення набуває їх мотивованість. Д.С.Лотте виділяв правильно орієнтуючі, нейтральні і неправильно орієнтуючі терміни, вказуючи проте на те, що цей критерій не відіграє вирішальної ролі, оскільки термін все одно має дефініцію і посідає певне місце в системі. Проте більшість мовознавців, практиків-термінологів, носіїв мови все більш усвідомлюють „необхідність узгодженого утворення і вжитку імен, ураховуючи відповідність їх внутрішньої форми лексичному значенню. Це вже стає вимогою мовної комунікації в будь-якій сфері” [4, с.88].

Як відомо, особливо плідним у дослідженні системних зв'язків є поняття “поля”. Його можна застосувати у вивченні системних зв'язків в лексичі і на основі мотиваційних відношень. „Мотиваційне поле – це ієрархічно організоване системне утворення, яке включає лексему-мотиватор і всі утворені від неї вторинні слова. Лексема-мотиватор – це центр мотиваційного поля, що організовує своєю формою і значенням вторинні слова” [1, с.548]. Зв'язок між центром мотиваційного поля і вторинними словами, котрий проявляється в тому, що вторинні слова частково чи повністю зберігають фонетичний, морфемний вигляд центру і його семантику в своєму складі, називається мотиваційними відношеннями.

Для виділення мотиваційних полів у складі української термінології нафтогазової промисловості з'ясуємо, на які лексико-тематичні групи поділяється розглядана термінологія. На основі класифікації термінів, що були запропоновані в роботах Д.Лотте, Т.Канделакі, Л.Малевиц, у складі української термінології нафтогазової промисловості виділяємо такі лексико-тематичні групи:

1) назви дій, процесів та операцій, пов'язаних із видобуванням нафти і газу (*промивання стовбура свердловини, хроматографія, екстраполяція, седиментація, термометрія свердловин, турбінне буріння, торпедування свердловин, флотация, ультразвукова дефектоскопія, випробування пластів, епігенез, нарощування бурового*

інструменту, цементування);

2) терміни на позначення бурових споруд та споруд для зберігання нафти і газу (самопіднімальна плавуча бурова установка, нафтотермінал, резервуарний парк, компресорна станція, газгольдер, дамба, дотискна насосна станція, нафтопровід, станція контролю процесу цементування);

3) найменування механізмів, пристроїв та деталей, що використовуються при бурінні, розробці та експлуатації нафтових і газових свердловин (обсадні труби, очищувач гідромеханічний для буріння, ротор, упорне кільце, турбулізатори, фрезер, центратор бурильної колони, шламовий насос, яс ударний, установка дослідження проникності кернів, регулятор рівня рідини, адсорбер, йорж);

4) терміни на позначення хімічних речовин і матеріалів (смола, сірководень, гелій, сорбен, цетан, триетиленгліколь, флокулянт, луг, формалін, гексаметафосфат натрію, диспергент, неньютонівська рідина, вільний газ);

5) найменування приладів (тахометр, перфоратор, іонімір, хроматограф, ексінометр, апарат Діна-Старка, реометр, теодоліт, уніфікований вологомір нафти, прилад спектрального вібраційного контролю, свердловинний глибинний дебітомір-товщиномір, рНметр);

6) назви осіб за професією (нафтовик, оператор із видобутку нафти, технік-колектор, технік із глибинних розчинів, технік із відвідування свердловин);

7) назви фізичних властивостей та станів речовин (теплоємність, температура, флюоресценція, флуктуація, проникність, п"єзопровідність, сублімація, спонтанна поляризація, фільтрація, залишкова газонасиченість, густина, статична напруга зсуву, швидкість, тиск);

8) назви економічних понять, що використовуються у нафтогазовій промисловості (економіка, штраф, виробничий колектив, продуктивність праці, патент, партнерство, оборотні засоби, норма амортизації, корпорація, монополія, модернізація виробництва, доход, бюджет);

9) назви різних наук та їх розділів, що пов'язані з нафтогазовою промисловістю (стратиграфія, структурна геологія, тектоніка, реологія, фізика нафтового пласта, нафтогазопромислова геологія, літологія, екологія, інженерна геологія);

10) назви геологічних понять та гірських порід (туфілін, пісковик, шлам, багаторічномерзлі породи, цілик, шар нейтральний, складка, синекліза, пласт, вісь складки, підшовна вода, піднасов, репер, склепіння складки, шапка газова, флексура).

Отож, лексико-тематичні групи можуть містити одиниці різних частин мови, об'єднаних однією чи декількома семами. Кожна із виділених лексико-тематичних груп – це відкрита мікросистема, члени якої вступають у певні зв'язки між собою. Вертикальна, тобто ієрархічна, організація лексико-тематичної групи полягає у послідовному включенні слів нижчого рівня у вищий і представлена двома видами відношень: гіперо-гіпонімічними (родо-видовими) і партономічними (відношеннями типу частина – ціле). По горизонталі термінологічні найменування пов'язані відношеннями синонімії, полісемії, антонімії.

Аналіз лексико-тематичних груп термінології нафтогазової промисловості засвідчив, що в їх складі є термінологічні одиниці із спільними фонетичними, морфемними та семантичними елементами. Вони входять до різних тематичних груп, але пов'язані мотиваційними відношеннями і перебувають на різних відстанях від лексеми-мотиватора. Такі угруповання називаємо термінологічними мотиваційними полями.

У досліджуваній термінології найбільш широкі мотиваційні поля організують

навколо себе терміни *нафта, газ, вода, повітря, тепло, світло* і под., терміни вузькогалузеві мають менші мотиваційні поля. Одним із найбільших мотиваційних полів є поле із центром лексемою-мотиватором *газ*, яке ми і розглянемо для прикладу.

1. Газовідбірник.	33. Газомотокомпресор.
2. Газгольдер.	34. Газонагромадження.
3. Газифікація.	35. Газонакопичення.
4. Газліфт.	36. Газонаповнювальний.
5. Газліфтний.	37. Газонасиченість.
6. Газ-носій.	38. Газоносність.
7. Газоаналізатор.	39. Газобмін.
8. Газований.	40. Газоохолоджувач.
9. Газовиділення.	41. Газоочисник.
10. Газовизначник.	42. Газоочищення.
11. Газовий.	43. Газопісковий.
12. Газовідвід.	44. Газопоглинання.
13. Газовіддача.	45. Газоподібний.
14. Газовіддільник.	46. Газопостачання.
15. Газовловлювач.	47. Газоприймач.
16. Газовміст.	48. Газопровід.
17. Газогартівний.	49. Газопровідний.
18. Газогенератор.	50. Газопроникність.
19. Газогідрат.	51. Газопроникність.
20. Газодинаміка.	52. Газопрося.
21. Газозбірник.	53. Газорізка.
22. Газозварник.	54. Газорозподіл.
23. Газоіндикатор.	55. Газосепаратор.
24. Газойль.	56. Газосигналізатор.
25. Газокомпресор.	57. Газостійкий.
26. Газоконденсат.	58. Газосховище.
27. Газолін.	59. Газотривкий.
28. Газометр.	60. Газотурбокомпресор.
29. Газометрія.	61. Газоутворення.
30. Газомір.	62. Газохімічний.
31. Газомірник.	63. Газувати.
32. Газомотовіз.	64. Загазування.

Дане поле нараховує 64 елементи. Систематизуючим центром виступає спільний перший компонент, з котрим елементи поля знаходяться в ієрархічних зв'язках. Усі елементи мають загальний семантичний інваріант, експліцитно виражений першим компонентом, що відповідає центру поля [1, с.551].

Складні слова мотивовані ще й другим компонентом, проте семантична інваріантність збігається з центром завдяки першому не менше ніж на 50%. Саме часткове збереження семантичного інваріанта дає підстави стверджувати, що подібні лексичні масиви – поля, оскільки однією з ознак мовного поля є здатність перетинатися окремих полів, що приводить до утворення спільних сегментів, зон переходу від одного мотиваційного поля до іншого.

За своєю структурою мотиваційні поля частково збігаються зі словотвірними гніздами, але в той же час вони значно відрізняються від них. У словотвірному гнізді кожне похідне слово відрізняється від попереднього одним дериваційним кроком, у мотиваційному полі окремі ланки могут пропускатися або не братися до уваги. Іноді

мотиваційні відношення можуть бути і протилежними до словотвірних.

Отож, українська термінологія нафтогазової промисловості складається із ряду мікросистем, об'єднаних на різних підставах: лексико-тематичні групи, мотиваційні поля, словотвірні гнізда. Ці угруповання можуть частково перетинатись між собою, забезпечуючи цілісність терміносистеми, відображаючи багатомірність зв'язків нафтогазової науки.

1. Беркетова З.В. *Мотивационное поле как один из типов семасиологических полей // Известия Академии наук СССР. Серия литературы и языка. – Том 49. – №6. – 1990. – С.548-552.*
 2. Д'яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. *Основи термінотворення. Семантичні та соціолінгвістичні аспекти. – К.: Видавничий дім “KM Academia”, 2000. – С.216.* 3. *Російсько-український нафтогазопромисловий словник. – К.: Товариство “Знання”, 1992. – 176с.*

Іван Сирохман¹, Ганна Рудавська², Лідія Демкевич¹, Валентина Завгородня¹, Тетяна Раситюк¹

¹Львівська комерційна академія

²Київський національний торговельно-економічний університет

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ У ТОВАРОЗНАВСТВІ

© Іван Сирохман, Ганна Рудавська, Лідія Демкевич, Валентина Завгородня, Тетяна Раситюк, 2002

Висвітлено питання сучасної термінології у товарознавстві з метою упорядкування, удосконалення, універсалізації та стандартизації товарознавчих термінів.

The point of modern terminology in the science of commodities with the purpose of compiling, improving universalizing and standardization of commodities terms is submitted for consideration.

Сучасна українська національна термінологія має важливе значення у формуванні фахівців. Відповідно до закону “Про мови в Україні” було розроблено низку державних стандартів на терміни та визначення, зокрема і в царині товарознавства. Термін – це слово в особливій його функції, він позначає поняття, що має точне визначення. Терміни характеризуються точністю відтворення деяких суттєвих ознак поняття, переважною відсутністю в них експресивних, образних і суб'єктивно-оцінних відтінків значень.

Термінологія товарознавства продовольчих товарів охоплює терміни та визначення з товарознавства, а також відповідних галузей харчової промисловості й торгівлі.

У законі України “Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини” встановлено терміни, які застосовують у товарознавстві харчових продуктів. Серед них найпоширенішими є “енергетична цінність”, “ідентифікація”, “термін придатності харчових продуктів до споживання”, “харчова добавка”, “якість харчового продукту”, “біологічна цінність харчового продукту” тощо.

Термін “якість харчового продукту” в Законі визначено, як сукупність властивостей харчового продукту, що визначає його здатність забезпечувати потреби організму людини в енергії, поживних та смакоароматичних речовинах, безпеку для її здоров'я, стабільність складу і споживних властивостей протягом терміну придатності до споживання. На наш погляд таке визначення недостатньо повно характеризує особливості харчового продукту, оскільки не фіксує відхилення в органолептичних властивостях та своєрідних змінах

* харчовий додаток – Ред.